

Date: 13th January-2026

**TRANSCHEGARAVIY TO'LOVGA QOBILIYATSIZLIK ISHLARINI
MUVOFIQLASHTIRISH VA HAMKORLIKNI HUQUQIY TARTIBGA SOLISH**

Nosirov Sherzod Shermatovich

Toshkent davlat yuridik universiteti tayanch doktoranti

E-mail: shnosirov5@gmail.com

Transchegaraviy to'lovga qobiliyatsizlikning asosiy muammolaridan biri bir xil qarzdorga nisbatan yoki transchegaraviy kompaniyalar guruhiga kiruvchi shaxslarga nisbatan turli davlatlarda qo'zg'atiladigan hududiy to'lovga qobiliyatsizlik to'g'risidagi ish yuritishni muvofiqlashtirish va o'zaro hamkorlik qilishdir. Ushbu maqsadlar uchun turli xil huquqiy hujjatlardan foydalanish mumkin.

Tomonlar odatda to'lovga qobiliyatsizlik vakili, ba'zan qarzdorlar (masalan, Amerika to'lovga qobiliyatsizlik modelida "egalikda bo'lgan qarzdorlar"), kreditorlar qo'mitasi yoki alohida kreditorlar bo'lishi mumkin. Sudlar bayonnomada taraf sifatida qatnashmaydi, balki uni tasdiqlaydi.

Bunday protokollardan foydalanish bo'yicha xorijda keng ko'lamli amaliyot ishlab chiqilgan. UNCITRAL ma'lumotlariga ko'ra, transchegaraviy to'lovga qobiliyatsizlik to'g'risidagi bitimni tayyorlash bilan bog'liq birinchi qayd etilgan ish korporativ to'lovga qobiliyatsizlik ishi deb hisoblanishi mumkin.

"P. MacFadyen & Co, Ltd." va MacFadyen 1908 yilda qarzdor ikkita kompaniya orqali biznes yuritgan, biri Angliyada, ikkinchisi Hindistonda. Har bir mamlakatda to'lovga qobiliyatsizlik to'g'risidagi ish yuritish boshlanganidan so'ng, ingliz va hindistonlik to'lovga qobiliyatsizlik bo'yicha vakillar transchegaraviy to'lovga qobiliyatsizlik to'g'risidagi bitim tuzdilar, unda "bir vaqtning o'zida ikkala to'lovga qobiliyatsizlik to'g'risidagi ish yuritishni davom ettirish, ikki kompaniyaga yagona korxona sifatida qarash, aktivlarni barcha kreditorlar o'rtasida taqsimlash, ma'murlar o'rtasida muntazam ravishda ma'lumot almashish va bir protsessda tegishli tartibda qabul qilingan talablarni boshqa protsessda tan olish ko'zda tutilgan.". Bitim sud jarayoni bo'lib o'tgan har bir davlatning sudlari tomonidan tasdiqlangan. Ushbu shartnomani ma'qullagan holda, "Ingliz sudi kreditorlardan birining ingliz to'lovga qobiliyatsizlik bo'yicha vakilining bunday shartnomani tuzish vakolatiga e'tirozini ko'rib chiqdi va bu kelishuv "to'g'ri va oqilona tijorat kelishuvi bo'lib, bu shartnomada barcha tomonlarning manfaatlari aniq ko'rsatilgan."³⁰

Bunday protokollarning huquqiy tabiati bahsli. Asosiy savol ularning huquqiy asosi bilan bog'liq. Mavjud fikrga ko'ra, ular maslahat xarakteriga ega va qandaydir maqsad kelishuvini ifodalaydi. Ayni paytda, ko'rinib turibdiki, bunday hujjatlarning huquqiy ahamiyatini e'tiborsiz qoldirib bo'lmaydi, chunki protokolda kelishilgan qoidalaridan chetga chiqish, ma'lum holatlarda, subyektning insofsiz maqsadini ko'rsatishi mumkin. Bunday

³⁰ Практическое руководство ЮНСИТРАЛ по вопросам сотрудничества с делами о трансграничной несостоятельности. Вена, 2010. С. 137.

(www.uncitral.org/pdf/russian/texts/insolven/Practice_Guide_Ebook_russian.pdf)

Date: 13th January-2026

hujjatlarning huquqiy tabiati va qonuniy kuchi masalasi qo'shimcha tadqiqotlarni talab qiladi.

"Lehman Brothers" transchegaraviy moliyaviy kompaniyalar guruhining eng yirik bankrotligi to'g'risidagi ish bo'yicha protokollar (2009), bu yerda 16 ta yurisdiksiyada 75 ta jarayonini muvofiqlashtiruvchi jami 14 ta hamkorlik protokollari tuzilgan. Bu bitta qarzdorning arizasiga ko'ra boshlangan ikkita to'lovga qobiliyatsizlik bo'yicha ish yuritishni o'tkazishni o'z ichiga oladi, biri Qo'shma Shtatlarda, ikkinchisi Buyuk Britaniyada va bu ikki mamlakatda har biriga o'xshash mas'uliyat yuklangan ikki xil boshqaruvchi tayinlangan. UNCITRAL ma'lumotlariga ko'ra, protokol doirasida, masalan, quyidagi kelishuvlarga erishilgan: "... qarzdor korxonaning ba'zi rahbarlari qarzdor korxona qiymatini, faoliyat ko'rsatayotgan iqtisodiy birlikni saqlab qolish uchun o'z lavozimlarida qolishlari kerak edi. Ammo ingliz to'lovga qobiliyatsiz bo'yicha boshqaruvchilariga Amerika Qo'shma Shtatlaridagi hamkasblarining roziligi bilan yangi va mustaqil direktorlarni tanlashga ruxsat berildi; Angliya to'lovga qobiliyatsizlik bo'yicha boshqaruvchilari faqat AQShning to'lovga qobiliyatsizligi bo'yicha boshqaruvchilarining roziligi bilan qayta tashkil etish rejasini taqdim etishlari mumkin edi."³¹

Biroq, o'sha paytdagi voqelikni tan olgan holda, Konkordatning asosiy qismi eng keng tarqalgan senariyni ko'rib chiqadi: bir nechta raqobatdosh kompaniyalar guruhlari, ularning har biri kompaniyadan voz kechishni istamaydi, lekin muvofiqlashtirish va hamkorlikka muhtoj. Shu nuqtai nazardan, Konkordat transchegaraviy ishlarda keng tarqalgan turli xil maxsus chora-tadbirlar bilan bir qatorda muvofiqlashtirish va umuman protokollarni qo'llab-quvvatlaydi. Ushbu himoya qoidalariga qaramay, Konkordat "qayta tiklashni maksimal darajada oshirish uchun" iloji boricha to'lovga qobiliyatsizlikning bekor qilinishini qo'llab-quvvatlovchi to'g'ridan-to'g'ri siyosatni qabul qiladi. Murakkab takliflar maksimal hamkorlik, axborotdan foydalanish, universal e'lon va eshitish huquqi kabi umumiy tushunchalarga qaraganda ancha kam qo'llab-quvvatlandi.

Loewen modeli transchegaraviy to'lovga qobiliyatsizlik holatlarida, xususan, Kanada va Qo'shma Shtatlarda protokol amaliyoti evolyutsiyasida muhim bosqich bo'ldi. Kanada-AQSh mega-bankrotligida puxta ishlab chiqilgan va cheklangan protokol sifatida kiritilgan. Loewen protokoli sudlarning mustaqilligi va yaxlitligini, shuningdek, ular o'rtasidagi hokimiyatning aniq hududiy taqsimlanishini ta'kidladi. Biroq, ikkala sud ham o'z faoliyatini muvofiqlashtirish va kerak bo'lganda bir-birining qarorini kechiktirish majburiyatini oladi.³²

Loewen modelining e'tiborga molik yangiliklaridan biri har bir yurisdiksiyada qo'yilgan to'xtatib turishning aniq birgalikda tan olinishi va ijro etilishi, shuningdek, chet el sudi bilan uning qoldirilishini maslahatlashish qoidalari edi. Bu sudlar o'rtasidagi hamkorlik yanada jarayonini osonlashtirdi. Loewen protokoli, shuningdek, sudlarga

³¹ См. Практическое руководство ЮНСИТРАЛ по вопросам сотрудничества с делами о трансграничной несостоятельности. Вена, 2010. С. 137.

(www.uncitral.org/pdf/russian/texts/insolven/Practice_Guide_Ebook_russian.pdf) (дата обращения: 07.03.2017).

³² International cooperation in bankruptcy and insolvency matters / A joint research-project of American College of Bankruptcy and International Insolvency Institute ; Bob Wessels, Bruce A. Markell, Jason J. Kilborn. Copyright © 2009 by Oxford University Press, Inc. 201-208.

Date: 13th January-2026

majburiy qarorlarni mustaqil ravishda qabul qilish, masalani boshqa sudga topshirish yoki birgalikda muhokamalar va qarorlar talab qilish imkonini beruvchi nizolarni ijodiy hal qilish qoidasini kiritdi.

Avvalgi protokollardan farqli o'laroq, Loewen modeli ko'plab savollarni sudlararo hamkorlik orqali hal qilish uchun ochiq qoldirib, aktivlarni tasarruf etish, da'volarni hal qilish, qiymat taqsimlash yoki shartnomani rad etish va bekor qilish harakatlarida qonunni tanlash bo'yicha batafsil qoidalardan voz kechdi. Buning o'rniga u sudlar va manfaatdor tomonlarning hamkorlik tashabbusiga tayandi.

Manhattan Investment Fund Limited va Inverworld Inc. kabi holatlarda boshqaruvchilar yozma taklif qilingan kun tartibini ishlab chiqishlari, oylik holat haqida hisobot berishlari yoki yig'ilishlarda ishtirok etishlarini talab qiladigan batafsil qoidalar kiritilgan. Bunday hollarda aktivlarni to'plash dastlabki aktivlar joylashgan yurisdiksiyada qolib, keyinchalik taqsimlash uchun birlashtirishga imkon beruvchi qo'shma protokollar uchun potentsial bo'lgan holda, hududiy miqyosda ko'rib chiqiladi.³³

Xuddi shunday, Collins & Aikman ishida ingliz boshqaruvchilari Germaniya va Ispaniyada ikkilamchi sud jarayonlarining oldini olish uchun mahalliy kreditorlar bilan oldindan uchrashib, mahalliy ustuvorliklar hurmat qilinishini ta'minladilar. Yevropada qonunchilik endilikda Yevropaning to'lovga qobiliyatsizlik bo'yicha mutaxassislariga xorijiy to'lovga qobiliyatsizlik to'g'risidagi sud jarayonlarini ko'rib chiqish va muvofiqlashtirish majburiyatini yuklaydi.

Xalqaro INSOL Internationalning ko'p kreditorli to'lovga qobiliyatsizlik ishlariga global yondashish tamoyillari to'g'risidagi bayonoti, ayniqsa, jarayon bilan kam tanish bo'lgan hududlarda bunday mashg'ulotlarning ko'payishiga javob sifatida paydo bo'ldi. Ushbu bayonot qoidalar to'plamidan ko'ra, turli mamlakatlar va madaniyatlarda xususiy qutqaruv ishlarini muvofiqlashtirish bo'yicha eng yaxshi amaliyotlar to'plami sifatida xizmat qiladi. Kollektiv tajribaga asoslangan yo'l xaritasini taklif qilish orqali tamoyillar noaniqlikni kamaytirish va tiklanish jarayonini tezlashtirishga qaratilgan.

Koordinatorni tanlash va asosiy so'rovlarni o'tkazish keyingi to'rtta tamoyilni tashkil qiladi. Odatda, tegishli kreditorlar tomonidan tanlangan yetakchi bank turli manfaatlarni ifodalovchi boshqaruv qo'mitasining ma'lumotlari bilan jarayonni nazorat qiladi. Axborotning shaffofligi juda muhim, chunki barcha kreditorlar tegishli moliyaviy ma'lumotlar va boshqa kreditorlarning talablari va ustuvorliklaridan foydalanishlari mumkin. Bu agar rasmiy ish qo'zg'atilgan bo'lsa, jarayonda to'lovga qobiliyatsizlik to'g'risidagi qonun bo'yicha kreditorlarning nisbiy pozitsiyalarini aks ettirishini ta'minlaydi.

INSOL bayonoti, shuningdek, bank bo'lmagan kreditorlarning, xususan, ommaviy bozorlarda ishtirok etayotganlarning ma'lumotlarga nisbatan sezgirlikni ko'rib chiqadi. Noma'lum ma'lumotlarni boshqarish uchun bunday ma'lumotlarni baholash uchun maxsus qo'mita tuzilishi mumkin, a'zolarga qutqaruv rejasi tuzilganidan keyin ma'lumotlar ommaga e'lon qilinmaguncha savdo qilish taqiqlanadi. Bayonot zamonaviy faoliyatlarda

³³ International cooperation in bankruptcy and insolvency matters / A joint research-project of American College of Bankruptcy and International Insolvency Institute ; Bob Wessels, Bruce A. Markell, Jason J. Kilborn. Copyright © 2009 by Oxford University Press, Inc.104-105.

Date: 13th January-2026

qarz savdosi bilan bog'liq qiyinchiliklarni tan oladi, ammo har bir holatda tegishli kreditorlarning ixtiyoriga qo'yib, muayyan qoidalarni belgilashdan saqlaydi.

INSOL International tomonidan bayon etilgan yakuniy tamoyil faoliyatlar rejasini ishlab chiqish va amalga oshirish jarayonida moliyalashtirishning muhim masalasini ko'rib chiqadi. Kreditorlarning to'lov kafolatisiz qo'shimcha mablag'larni investitsiya qilishni istamasligini e'tirof etgan holda, prinsip ko'pincha kreditorlar o'rtasida garov ta'minoti yoki zararni taqsimlash to'g'risidagi shartnomalar orqali har qanday qo'shimcha mablag'larni qaytarish uchun ustuvor bo'lishi kerakligini ta'kidlaydi. Xatarlar va daromadlarni samarali taqsimlash uchun ushbu tamoyil barcha kreditorlar mutanosib ravishda yangi mablag'larni taqdim etishda ishtirok etishlarini taklif qiladi.

OTB o'zining to'lovga qodir bo'lmagan hamkorlik va islohot bo'yicha Mintaqaviy texnik yordamining bir qismi sifatida Janubi-Sharqiy Osiyoda konsensual harakatlar uchun maqbul asosni ishlab chiqish uchun INSOL tamoyillarini ishlab chiqdi. OTB Prinsiplari INSOL tamoyillarini oydinlashtirish uchun qo'shimcha tafsilotlarni taqdim etadi, diqqatga sazovor qo'shimcha 15 tamoyil bo'lib, kreditorlarni kreditorlararo nizolarni suddan tashqarida samarali hal qilish uchun mediatsiya yoki arbitrajga murojaat qilishga undaydi.³⁴

Transchegaraviy to'lovga qobiliyatsizlik holatlari bo'yicha ish yuritishni muvofiqlashtirishning ikkinchi vositasi bu xalqaro yuridik yordam instituti va chet el da'vo arizalarini ijro etishdir. O'zbekiston sudlari xalqaro huquqiy yordam ko'rsatishda ham chet el sudlarining iltimosnomalarini bajarish shaklida ham, chet el sudiga yoki boshqa vakolatli organga muayyan protsessual harakatlarni amalga oshirish to'g'risida ariza bilan murojaat qilish orqali ham jalb qilinishi mumkin. Shunga qaramay, to'lovga qobiliyatsizlik to'g'risidagi ishlarga nisbatan bir qator kamchiliklar mavjud: qoida tariqasida, amalga oshirish uchun uzoq muddatlarni, murakkab protsessual ro'yxatga olishni, davlatning xorijiy qonunchiligiga rioya qilish zarurati - muayyan protsessual harakatlar amalga oshiriladigan joyni o'z ichiga oladi. Shu nuqtai nazardan, u transchegaraviy to'lovga qobiliyatsizlik bo'yicha tezkor va samarali hamkorlik va ish yuritishni muvofiqlashtirish maqsad va vazifalariga to'liq mos kelmaydi.

O'zbekiston sudi to'lovga qobiliyatsizlik to'g'risidagi ishlarni ko'rib chiquvchi sudlar tomonidan to'lovga qobiliyatsizlik to'g'risidagi ish yuritishni muvofiqlashtirish bo'yicha kelishuvlarni tasdiqlash yoki ulardan foydalanish vakolatini taqdim etishi lozim. Huquqni qo'llashning birinchi bosqichlarida sudlar oldida yuzaga kelishi mumkin bo'lgan qiyinchiliklarga qaramay, hamkorlikning yangi shakllari, umuman olganda, Transchegaraviy to'lovga qobiliyatsizlik bo'yicha ish yuritishni muvofiqlashtirish va o'zaro hamkorlikka e'tibor qaratishni rivojlantirishning to'g'ri vektori sifatida tan olinishi kerak.

Yurisdiksiyalararo sud jarayonlarini muvofiqlashtirishning yana bir istiqbolli vositasi - kompaniyalarning transchegaraviy guruhlarining bankrotligiga oid 2015/848-

³⁴ International cooperation in bankruptcy and insolvency matters / A joint research-project of American College of Bankruptcy and International Insolvency Institute ; Bob Wessels, Bruce A. Markell, Jason J. Kilborn. Copyright © 2009 by Oxford University Press, Inc.100-105.

Date: 13th January-2026

sonli Evropa Ittifoqi Nizomining innovatsiyasi mustaqil "super boshqaruvchi" tomonidan ko'p yurisdiksiyalı ish yuritishni hamkorlik va muvofiqlashtirishning nemis modelini taklif qildi. Ushbu modelni amalga oshirish mexanizmi quyidagicha: Bir guruhga mansub qarzдорlarga nisbatan ish yuritish alohida va mustaqildir, lekin ish yuritishni muvofiqlashtirish (guruh hamkorligi) imkoniyati nazarda tutilgan. Protsesslardan birining boshqaruvchisi (Qoidalar terminologiyasida - boshqaruvchi) muvofiqlashtirishni joriy etish va muvofiqlashtiruvchini tayinlash to'g'risida sudga ariza bilan murojaat qilishi mumkin.

Mustaqil boshqaruvchi koordinator sifatida guruhga kiruvchi kompaniyalar ish yuritish bilan shug'ullanuvchi boshqaruvchilar orasidan tayinlanadi. Uning vazifasi hamkorlik rejasini taklif qilish, mohiyatan guruhning bankrotligida vositachi bo'lishdir. Koordinator sud tomonidan tayinlanadi va "ustunlik qoidasi" qo'llaniladi. Tegishli ariza berilgan birinchi sud guruh hamkorligini boshlash vakolatiga ega. Guruh a'zolarining boshqa to'lovga qobiliyatsizliklari to'g'risidagi boshqaruvchilar xabardor qilinadi va agar ular tomonidan mumkin bo'lgan e'tirozlar kelib tushsa, ular sud tomonidan ko'rib chiqilishi, shuningdek kreditorlarning roziligi bilan bartaraf etilishi mumkin.

Xulosa qiladigan bo'lsak, transchegaraviy to'lovga qobiliyatsizlik ishlarini samarali muvofiqlashtirish kreditorlar manfaatlarini himoya qilish, aktivlarni saqlab qolish hamda protsessual samaradorlikni ta'minlashda muhim ahamiyatga ega. Xalqaro amaliyotda hamkorlik protokollari va sudlararo o'zaro ishonchga asoslangan mexanizmlar o'zini oqlagan. O'zbekistonda esa xorijiy to'lovga qobiliyatsizlikni tan olishning asosan ekzekvatura tizimiga tayanishi ayrim hollarda jarayonning sekinlashishiga olib kelmoqda. Shu bois, UNCITRAL Model qonuni va Yevropa Ittifoqi tajribasini inobatga olgan holda, milliy qonunchilikni takomillashtirish va sudlararo hamkorlikning yangi shakllarini joriy etish transchegaraviy to'lovga qobiliyatsizlikni tartibga solishning istiqbolli yo'nalishi sifatida baholanishi lozim.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Практическое руководство ЮНСИТРАЛ по вопросам сотрудничества с делами о трансграничной несостоятельности. Вена, 2010. С. 137.
(www.uncitral.org/pdf/russian/texts/insolven/Practice_Guide_Ebook_russian.pdf)
2. International cooperation in bankruptcy and insolvency matters / A joint research-project of American College of Bankruptcy and International Insolvency Institute ; Bob Wessels, Bruce A. Markell, Jason J. Kilborn. Copyright © 2009 by Oxford University Press, Inc.201-208.
3. Международное частное право: Учебник / Под ред. Н.И. Марышевой. М., 2011. С. 831-832.
4. Wood F.R. Principles of International Insolvency. L., 2007. P. 818–856.
5. Собина Л.Ю. Признание иностранных банкротств. Москва-2000. С. 91-96.
6. Chung, John J. In re Qimonda AG: The Conflict Between Comity and the Public Policy Exception in Chapter 15 of the Bankruptcy Code (February 3, 2014). Boston University International Law Journal. 2014. Vol. 32. P. 89; Roger Williams Univ. Legal Studies Paper No. 145. Available at SSRN: www.ssrn.com/abstract=2390351.